

Віктар ЖЫБУЛЬ,
кандыдат філалагічных навук

ЯН СКРЫГАН: ЖЫЦЦЁ ПАСЛЯ ЖЫЦЦЯ

Фоталетапіс з хатняга архіва Яна Скрыгана: Шляхі, час, сустрэчы, імгненні гісторыі, старонкі жыцця ў рэтраспектыўным аглядзе. XX стагоддзе / уклад., прадм., камент. Г. Скрыган. – Мінск: Кнігазбор, 2020. – 240 с.

Мне, супрацоўніку архіва-музея, часам даводзіцца чуць тужлівыя гісторыі пра тое, як нядбайна нашчадкі некаторых вядомых людзей ставяцца да асабістых архіваў сваіх продкаў – захоўваюць у сырых гаражах або падвалах з пацукамі. А то, бывае, увогуле выносяць каштоўныя для гісторыі рукапісы на сметнік ці паляць на вогнішчы. На шчасце, нямала і адваротных прыкладаў – калі сямейны архіў захоўваецца ў парадку, акуратна раскладзены на паліцах па альбомах і папках. Ну, і зусім беспрэцэдэнтны, унікальны выпадак дэманструе нам шыкоўнае выданне, што нядаўна ўбачыла свет, – “Фоталетапіс з хатняга архіва Яна Скрыгана”. Назва не падманвае: дачка вядомага пісьменніка Галіна Скрыган сапраўды сабрала, уклала і адкаментавала бадай увесь хатні фотаархіў. Нават не толькі фотаархіў, а, кажучы больш дакладна, – збор выяўленчых матэрыялаў. Ёсць у канцы і невялікая тэкставая частка: разважанні Яна Скрыгана па пытаннях мовы і літаратуры, “дадумкі з запісных кніжак”, адказы на анкету, цытаты з дзённікаў, выказванні іншых літаратараў пра Я. Скрыгана... І такі “Эпілог” там не выглядае залішнім – многія занатоўкі пісьменніка гучаць па-сапраўднаму афарыстычна, а часам парадаксальна: “...думкі – самае страшнае злачынства. Іх можна талкаваць як хочаш” або “Калі ўмееш гаварыць пра сваё, значыць умееш

зачапіць кожнага” (с. 206). Але галоўнае слова ў выданні даецца выявам, бо ў пэўных выпадках яны здольныя прамовіць выразней за словы.

Жыццёвы і творчы шлях Яна Скрыгана (16 лістапада 1905 г., в. Труханавічы Капыльскага раёна – 18 верасня 1992 г., Мінск) прадстаўлены тут не адной сотняй фотаздымкаў – ад бурлівай літаратурнай маладосці 1920-х да апошніх гадоў жыцця, калі пісьменнік падводзіў вынікі зробленага за свой век. Больш за астатнія спыняе на сабе ўвагу, напэўна, самы першы здымак – з І Усебеларускага з’езда пісьменнікаў “Маладняка” (1925), з 70 удзельнікамі. Ідэнтыфікаваць усіх прысутных на ім асобаў – даўня мара гісторыкаў і літаратуразнаўцаў. Асабіста мне даводзілася бачыць гэтакія фота ў архівах іншых пісьменнікаў – з рознымі варыянтамі расшыфроўкі сфатаграфаваных на адвароце. Зазвычай спробы “ўзгадаць тых, хто памятаецца” рабіліся ўжо праз шмат гадоў, таму такія расшыфроўкі не пазбаўлены недакладнасцяў. Ёсць яны і ў Яна Скрыгана. Але ў кім ён дакладна памыліцца не мог – гэта ў сваіх паплетніках па Слуцкай і Полацкай філіях “Маладняка”. Таму да ліку распазнаных на здымку асоб можна цяпер дадаць паэта Апанаса Атаву, празаіка Макара Грашчанку, педагога Івана Шчаснага...

Са старонак альбома на нас глядзіць розны Ян Скрыган: і “афіцыйны”, у звыклым гарнітуры з гальштукам, і “неафіцыйны”, а часам нават і “нефармальны”. Гартаючы альбом, маем магчымасць назіраць творцу ў кампаніі калег па пярэ, у сямейным коле, у працоўным кабінце, у творчых падарожжах па прасторах тагачаснага СССР, на пісьменніцкіх з’ездах, літаратурных сустрэчах. Аўтар многіх здымкаў – вядомы фатограф Уладзімір Крук, шматгадовы супрацоўнік газеты “Літаратура і мастацтва”. Жывыя і каларытныя фота атрымаліся, дзе Ян Скрыган вывучае інструкцыю на бабруйскай швейнай фабрыцы, стаіць ля штурвала цеплахода або пра нешта задумаўся над тазікам з яблы-

Члены рэдкалегіі акруговай газеты “Чырвоная Полаччына”: Сцяпан Сямашка (рэдактар), Паўлюк Шукайла (сябра рэдкалегіі), Пятрусь Броўка (адказны сакратар), Янка Відук (Ян Скрыган, стыльрэдактар). Полацк. 1927 г.

камі. На адным здымку бачым дзіўнаватую, але не пазбаўленую прывабнасці кабету ў прарэстым сарафане, якая нечакана аказваецца... пераапанутым Янам Скрыганом! Падобна, што прыхаваная цяга да жартаў і эксперымантаў не пакідала пісьменніка праз усё жыццё.

У раздзеле “Фота дзеячаў літаратуры і мастацтва. Фота сяброў” са здымкаў глядзяць тыя, каго Ян Скрыган асабіста ведаў, пра каго пісаў ва ўспамінах, а ўспаміны – гэта ўсё ж вялікі складнік у творчай спадчыне майстра слова. Выключэнне – выявы даўніх класікаў Францішка Багушэвіча і Максіма Багдановіча, што сярод іншых таксама захаваліся ў архіве пісьменніка.

Крыху нязвыкла ў альбоме (калі ўспрымаць яго як традыцыйны фотаальбом) глядзяцца раздзелы “Запрашэнні на мерапрыемствы” і “Імёны, застылыя ў часе”, куды ўвайшлі запрашальныя білеты, якія Ян Скрыган атрымліваў цягам некалькіх дзесяцігоддзяў. Тут сабрана літаральна ўсё: ад мандатаў дэлегата з’ездаў Саюза пісьменнікаў і пропускаў на святкаванні гадавін рэвалюцыі да запрашэнняў на сяброўскія вячэры ў рэстаранах. Другі з названых раздзелаў склалі запрашальнікі на імпрэзы ў гонар пэўных вядомых асоб – пераважна пісьменнікаў, большасць з якіх – сучаснікі і сябры Яна Скрыгана. Калісьці такія запрашальнікі выдаваліся накладам у некалькі сотняў, часам нават і тысячу асобнікаў, а сёння гэта рарытэты. Ну дзе мы яшчэ пабачым усё гэта разам пад адной вокладкай?

Дакументы дапамагаюць адчуць атмасферу літаратурнага асяроддзя савецкай эпохі. Той эпохі, якая ад пачатку і да канца прайшла на вачах Яна Скрыгана і якую ён перажыў усяго на адзін год. І ўсцешвае, што ён дажыў да таго часу, калі можна было адкрыта казаць пра злачынствы сталінскага рэжыму (ахвярай якога быў і сам) і ладзіць літаратурна-мастацкія вечарыны памяці ахвяр сталінізму. На запрашэнні на адну з такіх вечарынаў (9 сакавіка 1989 г.) надрукаваны апошні верш Міхася Чарота “Прысяга”, напісаны ім на сцяне турэмнай камеры незадоўга да расстрэлу, – знакавы для ўсяго працэсу вяртання імёнаў рэпрэсаваных пісьменнікаў і іх творчай спадчыны.

З архівазнаўчага гледзішча найбольш цікавыя і каштоўныя, мабыць, тыя запрашэнні, на якіх Ян Скрыган пакінуў сваёй рукой нейкія запісы, пазнакі. На адным з іх пісьменнік, напрыклад, выпісаў у слупок варыянты націскаў у некаторых словах: “Прахор – Прохар, Сідор – Сідар, зайцоў – зайцаў, цыганоў – цыганаў, каталікоў – католікаў, каштаноў – каштанаў, палякоў – палякаў, халатоў – халатаў”. Яшчэ на адным можна разгледзець любоўна, мілосны, цукерня, несамавіты – самавіты... Вядомая любоў Яна Скрыгана да слова, яго асабліва ўвага да гучання роднай мовы праявілася і тут.

Ян Скрыган –
роздум над
дарам прыроды.
Мінск. 1970-я гг.

Дарэчы, месца ў альбоме знайшлося і адсканаваным рукапісам прэзаіка, па якіх можна меркаваць пра яго почырк і манеру пісання, і дароўным аўтографам на кнігах, адрасаваных як самому Яну Аляксеевічу, так і яго дачцэ Галіне Іванаўне.

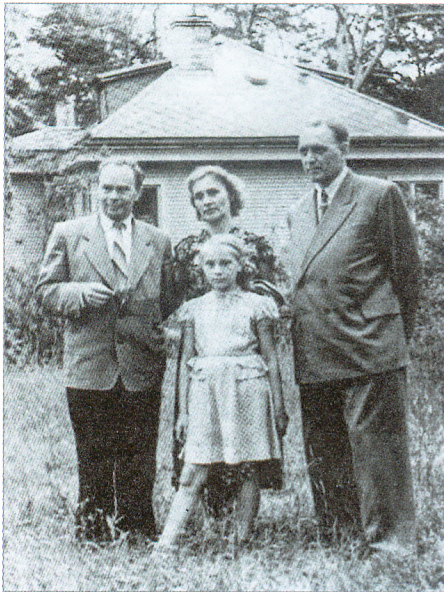
Шмат старонак прысвечана ўшанаванню памяці пісьменніка, што выглядае тут натуральным для кантэксту (у тым ліку сучаснага), які ствараецца вакол асобы Яна Скрыгана. Бо на вечарынах памяці звычайна выступаюць або тыя, хто асабіста ведаў нябожчыка, або людзі неабыякавыя да яго асобы і творчасці. Асабліва падрабязна – найперш дзякуючы тэхнічным магчымасцям – адлюстраваны імпрэзы апошніх гадоў. Напрыклад, святкаванне 105-годдзя з дня нараджэння ў музеі Заіра Азгура займае ў альбоме амаль 5 старонак. Дзякуючы даччынай клапатлівасці ўкладальніцы, яе грунтоўным подпісам такія фотасправаздачы выглядаюць не сухімі-рэпартажнымі, а напоўненымі нейкай асаблівай сямейнай цеплынёй, любоўю да блізкага і дарагога чалавека.

І хоць галоўны герой выдання, безумоўна, Ян Скрыган, альбом атрымаўся прысвечаным не толькі яму, але і ўсёй сям’і – з яе ў чымсьці звычайнай, а ў чымсьці пакручастай, поўнай нечаканых паваротаў, гісторыяй. Разумееш, што ўсе здымкі сваякоў, іх сустрэч тут невыпадковыя.

...Пасля беспадстаўнага арышту ў 1936 г. пісьменнік «...больш ніколі не ўбачыць ні свайёй любай жонкі Ліны, ні свайго сына Севы, які нарадзіўся 29.05.1937, калі Ян Скрыган пакутаваў у турэмных засценках.

Аднак сын Сева і ягоная маці Галіна Скрыган выжылі, прайшоўшы праз свае кругі пекла.

27.07.1963 Ян Скрыган неспадзявана атрымаў фота ад свайго сына, які жыў у Германіі разам з

**Ян Скрыган
на адпачынку
з жонкай
Ганнай
і дачкой
Галінай,
справа Алесь
Пальчэўскі.
Дубулты
(Латвія).
1959 г.**

маці і бабуляй, з душэўным подпісам: “Дорогому отцу от сына Всеволода»” (с. 69).

Тут можна было б дадаць: вырашыўшы, што Ян загінуў, Галіна Скрыган выйшла замуж за паэта-эмігранта Рыгора Казака (Крушыну), але гэта ўжо іншая гісторыя, для іншага фотаальбома... А Ян Скрыган, доўгі час нічога не ведаючы пра лёс сям’і, таксама ажаніўся другі раз. Ад гэтага шлюбу нарадзілася дачка, якую назвалі Галінай – у фотаальбоме бачым сямейныя здымкі пісьменніка, зробленыя ў 1949 г. у эстонскім горадзе Ківілылі. Гэта быў досыць кароткі перыяд вольнага, хоць і ў баку ад радзімы, жыцця: неўзабаве Ян Скрыган быў арыштаваны зноў...

Так што дзякуючы альбому мы можам прапачыць сямейную гісторыю Скрыганоў і па лініі сына Усевалада (Эвальда), і па лініі дачкі Галіны. Пісьменнік усё жыццё марыў пабачыцца з сынам, але, на жаль, такой магчымасці яму не выпала. Ягоную мару ажыццявілі нашчадкі: сваяка ў Нямецчыне наведалі спачатку ўнук Я. Скрыгана Ясь у 2002 г., а потым і дачка Галіна ў 2007 г. Сёння абодва сыны Галіны Скрыган і самі жывуць з сям’ямі за мяжой, але здымкі не пакідаюць сумневу: хоць Скрыганоў і раскідала па свеце, яны пры гэтым застаюцца дружнай сям’ёй. Больш за тое, яны трымаюць сувязь і з нашчадкамі іншых дзеячаў літаратуры, пра што сведчыць цэлы раздзел “Дружбу працягваюць дзеці пісьменнікаў”: разам з Галінай Скрыган на здымках можна ўбачыць Наталлю Адамовіч, Таццяну Грахоўскую, Таццяну Зарыцкую, Людмілу Карпаву, Вікторыю Навуменку, Наталлю Семашкевіч (Брыль)...

Міжволі напрошваюцца думкі і пра нейкі мастацкі ген, што яднае род Скрыганоў: сын пісьменніка Усевалад меў талент мастака-жывапісца, рабіў падарожныя замалёўкі, ствараў пейзажы і нацюрморты. Ад каго гэта? Можа, ад бабулі, якая “праз

шмат гадоў на памяці зрабіла замалёўку дома, дзе жылі Сева, жонка Яна Скрыгана Галіна і бабуля пасля арышту Яна Скрыгана” (с. 78)? Дачка Галіна – музыказнаўца, сама няблага спявае (у альбоме ёсць здымкі яе дуэта з салістам гурта “Vuraj” Сяргеем Доўгушавым). Але найбольшых поспехаў у музыцы дасягнуў унук Ян – вядомы гітарыст-віртуоз, лаўрэат міжнародных конкурсаў.

Вельмі імпануе і яшчэ адна сямейная рыса Скрыганоў – імкненне захаваць памяць пра вядомага сваяка-пісьменніка. Яны актыўна ўдзельнічаюць у прысвечаных яму мерапрыемствах, здзяйсняюць сапраўдныя паломніцтвы ў мясціны, звязаныя з біяграфіяй Яна Скрыгана – ці гэта родная вёска Труханавічы на Капыльшчыне, ці аграгарадок Камень (дзе ў школьным музеі працуе экспазіцыя, прысвечаная пісьменніку), ці ўжо згаданы эстонскі Ківілылі. І не проста паломніцтвы. У подпісах да здымкаў, напрыклад, чытаем: “Старэйшы ўнук пісьменніка Юрась Скрыган плануе на гэтай зямлі рэстаўраваць і аднавіць родавую сядзібу Скрыганоў” (с. 111).

Добра, калі сваякі таленавітага чалавека – не проста сваякі, а зберагальнікі памяці пра яго. Гэтыя людзі па-сапраўднаму шануюць сямейную гісторыю. Нягледзячы на лёгкія нараканні некаторых спецыялістаў: “А чаму нашчадкі Яна Скрыгана не здаюць яго спадчыну на дзяржаўнае захаванне ў архіў?” – можна быць упэўненымі: нашчадкі Яна Скрыгана не толькі нічога не спяляць і не выкінуць, а наадварот, беражліва захаваюць, сістэматызуюць, выдадуць, а потым яшчэ і ўрачыста прэзентуюць! (Ну хіба што ў некаторых выпадках не зашкодзіла б кансультацыя спецыялістаў.) І выданне альбома тут – толькі адзін з прыкладаў. Нагадаем, што Галіна Скрыган – укладальніца трох кніг Яна Скрыгана (“Выбраныя творы”, 2005, разам з К. Цвіркам; “Сэрцу горкая далячынь: дзённікі”, 2013; “Добра, што я іх ведаў: аб часе, падзеях, людзях”, 2014) і дзвюх кніг успамінаў пра яго (“Слова пра Яна Скрыгана”, 2005; “Ян Скрыган ва ўспамінах”, 2010), руплівая папулярызатарка бацькавай творчасці, якая зрабіла вялікі ўнёсак у літаратурную, а цяпер яшчэ і ў візуальную *скрыганію* (за апошнія слова мы ўдзячныя Сяргею Грахоўскаму, аўтару аднайменнага нарыса).

Акрамя больш шчыльнага знаёмства з асобай Яна Скрыгана і яго сям’ёй, альбом пакідае нам і пытанні больш агульныя – якія датычацца, напэўна, кожнага: ці добра мы ведаем сваю сямейную гісторыю? Ці не забываемся пра блізкіх і больш далёкіх сваякоў? Ці шануем сямейныя рэліквіі? Добра будзе, калі гэтае выданне падштурхне каго-небудзь перагледзеццэ уласны сямейны архіў і ўгадаць тых, кім можна ганарыцца, чыё жыццё можа стаць у чымсьці прыкладам...